

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Review ArticleSubject Area
HistoryVol: 8
Issue: 58
Year: 2022
Pp: 726-730Arrival
03 February 2022
Published
30 April 2022
Article ID 61964Doi Number
<http://dx.doi.org/10.31576/smryj.61964>

How to Cite This Article

Çil, Z. & Elçioğlu, H.
(2022). "Demirkırat: Bir
Demokrasinin Doğuşu
Üzerine Bir
Değerlendirme",
International Social
Mentality and Researcher
Thinkers Journal,
(Issn:2630-631X) 8(58):
726-730Social Mentality And Researcher
Thinkers is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

GİRİŞ

Tarihi belgeseller tarih öğretiminde farklı duyu ve organlara hitap ederek tarihimizin bugünden yaşanılır ve anlaşılır olmasını mümkün kılmaktadır. Geçmişle ilgili soyut bir içeriğe sahip tarih ilmini görsel ve işitsel malzemeler ile daha somut hale getirmek tarihi daha ilginç ve ulaşılabilir hale getirmektedir. Tarih ilminde teknolojik gelişmelerden faydalanılması bu disiplini daha etkin ve kalıcı bir bilim dalı yapmaktadır. Tarih öğretiminde soyut ve ezberci eğitim metoduna yönelik eleştirilere karşılık belgesellerin kullanılması bu alandaki olumsuz algıyı kırmaktadır. Görsel ve işitsel malzeme ile öğrenme imkânı veren tarihi belgeseller dönemi yaşayan ya da döneme bizatihi tanıklık etmiş şahsiyetlerin anlatımıyla tarihin daha çekici ve zevkli bir ders olabilmesini sağlamaktadır. Tarih eğitiminde belgesel-filmlerin yeri ve hakkındaki tartışmalar devam ederken, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ya da Yakın Dönem Türk Tarihi araştırmalarında özellikle Türkiye’de çok partili siyasal hayata geçiş ve demokrasinin gelişim süreci hakkında “Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu” başlıklı tarihi belgeselden fazlasıyla yararlanmak mümkündür. Mehmet Ali Birand’ın¹ deyimiyse yakın tarihimizin sayfalarını açan ve iki yıllık bir emeğin ürünü olan *Demirkırat*² adlı bu belgeselin değerlendirilmesine dayanan çalışmamızda internet kaynakları yanında birde belgesel kitaplar kullanılmıştır.³

¹ Türk yazar, gazeteci, köşe yazarı ve haber sunucusu aynı zamanda televizyon yapımcısı olan Mehmet Ali Birand 1941 yılında İstanbul’da doğmuş ve yine 2013 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Birand ilk eğitimini Erenköy Zihni Paşa’da almıştır. 1955 yılında Galatasaray Lisesi’ne girmiştir. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Fransız Filolojisi’ne devam etmiştir. Cemre Birand ile evliliğinden bir çocuk sahibi olan Birand, Türk Basın tarihine adını yazdırmış değerli gazetecilerden biridir. Basın-yayın hayatı boyunca gerçekleştirdiği birbirinden değerli eserlerle Yakın Dönem Türk Tarihi içerisindeki hakettiği yerini almıştır. 1991 yılında yapımında yer aldığı *Demirkırat* ilk belgeselidir. Yapım ve sunumunda emeğinin geçtiği diğer belgeseller sırasıyla şunlardır: 1: **12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi** (1994), 2: **Vehbi Koç** (1994), 3: **12 Eylül** (1998) 4: **Kıbrıs’ın 50 yılı** (1999), 5: **Özallı Yıllar** (2000), 6: **Unutulmaz Maçlar** (2005), 7: **100 Yüzyıllık Sevda** (2006), 8: **17 Mayıs** (2006), 9: **Latife Hanım** (2006) 10: **Son Darbe: 28 Şubat** (2012) (https://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmet_Ali_Birand); Mehmet Ali Birand-Can Dündar-Bülent Çaplı, **Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu**, 8. Baskı, Doğan Kitapçılık, 1991, İstanbul; Mehmet Ali Birand-Can Dündar-Bülent Çaplı, **12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, 1. Baskı, Can Belgesel, 1991, İstanbul.

² “*Demirkırat*” adlı belgesel için çalışmanın devamında, italik yazı biçimi kullanılmıştır.

³ Bu çalışmada, “*Demirkırat*” başlıklı belgeseli oluşturan bütün bölümlerin internet ortamında izlenmesiyle ortaya çıkmıştır.

TRT-MİLLİYET işbirliği ile hazırlanan Birand'ın bu belgeselinin her bölümünün başında nakarat gibi tekrarladığı sözler şöyledir: “*Demokrasi dünyanın en narin çiçeğidir. Onu yaşatan hoşgörüdür, uzlaşdır, diyalogdur. Size bu gece ülkemizde yetişen demokrasinin doğuş ve emekleme öyküsünü anlatacağız. Coşkulu, ancak güç bir dönemin örtüsünü açacağız. Başrolü oynayanlardan hiçbiri hayatta değil. Ancak kurup bize hediye ettikleri demokrasi hâlâ yaşıyor.*”

Belgeselin birinci bölümünün başında adeta bütün süreç hakkında genel bir çerçeve çizen açıklamalar şunlardır: “... *tam on hafta süreyle birlikte olacağız ve birlikte yakın tarihimizin sayfasını açacağız. Kimi zaman heyecanlanacağız kimi zaman hüznleneceğiz. Bazen ah keşke böyle olmasaydı diyeceğiz. Emin olun hep birlikte geçmişten dersler alacağız... Ülkemizin demokrasiye geçişi alışması kolay olmadı. Zaman zaman kesintilere uğradı... Bu belgeselle aslında işi başlangıcından alacağız ve ileride yapmayı planladığımız belgelerle bugüne kadar da getirmeye çalışacağız. Amacımız kimseyi yargılamak veya aklamak değil. Mümkün olduğunca tarafsız bir gözle bakmaya çalıştık. Tam iki yıllık çalışma ve incelemenin sonucunu göreceksiniz. Türkiye’de bugün kanıksayarak yaşadığımız çok partili rejim aslında yirmi üç yıllık bir mücadelenin ve arayışın ürünü...*”

Birand, *Demirkırat*'ın daha ilk bölümünde Yakın Tarihimize ışık tutan 12 Mart, 12 Eylül ve Özallı Yıllar gibi gelecekte yapımını gerçekleştirdiği belgesellerin müjdesini veriyor.

KONUSU

Bu belgeselde, çok partili siyasal hayata geçiş adımlarının ilk defa atıldığı 1920’li yılların ilk yarısından başlayarak, Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki ilk askeri müdahaleye olan 27 Mayıs 1960’a değin hatta Adnan Menderes’in idamına kadar geçen dönemin bir bütün halindeki resmini bulabilmek mümkündür. Bu belgeselde yine tarihimizin en tartışmalı dönemlerinden bir kesit olarak siyasi kavgaları, Demokrat Parti’nin doğuş, yükseliş ve gerileyişini, 27 Mayıs 1960 Askeri İhtilali’nin iç yüzünü, cuntada yer almış ve darbeye tanıklık etmiş şahsiyetlerin anlatımlarıyla izlemek mümkündür.

İÇERİĞİ

Belgeselin başından sonuna kadar incelediği dönem olan 1946-1961 yılları arası takip ettiği tarihi olayların kronolojik sıralaması dikkate değerdir. Gazeteci-yazar veya belgesel yapımcıları olan Mehmet Ali Birand, Can Dünder ve Bülent Çaplı’nın emeğinin geçtiği belgeselde Birand’a güvenerek en hassas konuları dahi açık bir şekilde belgelere dayandırarak anlatan kişisel görüş ve önerilerini ya da anılarını anlatan veya aktaran asker, siyasetçi, bürokrat, gazeteci, öğrenci, vb. ikili-çok taraflı görüşmeler şeklinde diyaloglar mevcuttur.

Belgeselin başından sonuna değin ele aldığı tarihi olaylardan bir bölümü başlıklar halinde şöyledir: Tek Parti Dönemi, Mustafa Kemal Atatürk’ün Yurt Gezileri, Cumhuriyet Halk Partisi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Adnan Menderes’in Mebus Seçilmesi, Celal Bayar ve İsmet İnönü Mücadelesi, Toprak Reformu, Demokrat Parti, Millet Partisi, Türkiye’de demokrasinin sancılı doğuşu, 21 Temmuz 1946 Seçimleri, 14 Mayıs 1950 (Beyaz İhtilal) Seçimleri, Demokrat Parti İktidarı, Din ve Laiklik, Arapça Ezan, Kore’ye Asker Gönderilmesi ve Türkiye’nin NATO’ya katılması, 2 Mayıs 1954 Seçimleri, Celal Bayar’ın Amerika Ziyareti, 6-7 Eylül olayları, Albaylar Cuntası, Ekonomik zorluklar, Menderes’in Uçak Kazası, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi ve Demokrasinin askıya alınması, Celal Bayar, Adnan Menderes ve Demokrat Parti Milletvekillerinin tutuklanması, Hukuk Profesörlerinden oluşan yeni anayasa komisyonu, Demokrat Parti’nin kapatılması, Yassıada yargılamalarının başlaması, Düşükler Yassıada Filmi, Ordu içinde çekişme ve 14’ler Olayı, Temsilciler Meclisi ve İnönü’nün meclise dönmesi, 1961 Anayasası, öğrenci olayları, Fatih Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan ve Adnan Menderes’in idamı.

DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet Ali Birand’ın bütün belgeselleri uzun uğraşlar sonucu meydana gelen titiz çalışmaların ürünüdür. Belgesellerin ön araştırma aşamasından ta yapım aşamasına kadar bizatihi rol oynayan Birand, Türk Basın Tarihi’nde “Mehmet Ali Birand Belgeselleri Ekolünü” oluşturmuştur. Kendisinden sonra gelen araştırmacı, yazar ve sunuculara ilham olmasını sağlamıştır. Günümüzde birçok Türk Tarihi Belgeselleri de “Mehmet Ali Birand belgesellerinden” izler taşımaktadır.

Belgeselin genel olarak resmi tarih ideolojisine uygun bir bakışı olduğu ve Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran resmi ideolojiyi destekleyen bir tutumu olduğu rahatlıkla iddia edilebilir. Hiç şüphesiz bir yapımcı olarak bu yaklaşım bir tercihtir, ancak belgeselin başındaki “tarafsızlık” iddiasının aksine özellikler barındırmaktadır. Konuları sunuş biçimi dikkate alındığı zaman Birand’ın, dolayısıyla *Demirkırat*’ın konuları veriş şeklinde ya da tercihlerinde çoğunlukla bazı kurum ve kuruluşlara önem atfettiği görülmektedir.

Bilimsel titizliğe riayet edilerek hazırlanan ancak akademik kayıdan uzak bir şekilde ele alınan belgesel, her ne kadar objektif olunduğu iddia edilsede bir çok kez öznel bir bakış açısıyla izleyicisine sunulmuştur. Belgeselde kimi zaman nesnel ölçütlere dikkat edilmemiş olsada yer yer isabetli objektif değerlendirmeler de yapılmıştır. Parti ya da siyaset veya ideolojiler üstü bir duruş beklenirken daha çok resmi ideolojinin düşüncelerini aktaran bir sunum metodu benimsenmiştir.

Belgesel içerisinde yer yer ince detaylara kadar yer verilmiş fakat verilen bilgilerin güvenilirliğine dair farklı kaynaklar ile sağlıklı bir karşılaştırmanın varlığı şimdilik söz konusu değildir. Ancak diğer taraftan, görsel ve işitsel zenginlikte ise izleyicilerin olayları anlayabilmesi için arşiv çalışması yapılmıştır. Tarihi olsun ya da olmasın Türkiye’de çalışması yapılan çoğu belgesel Mehmet Ali Birand belgeselleri kadar çeşitli sesli-görüntü ve anlatılara yer vermemiştir. Bu bağlamda belgeselin sonunda verilen listede yararlanılan kaynaklar sırasıyla şöyle belirtilmiştir: VISHEWS- BBC- Mimar Sinan Üniversitesi-TRT- Milliyet Gazetesi- Cumhuriyet Gazetesi- İletişim Yayınları- Cumhurbaşkanlığı Arşivi- İnönü Vakfı- Kültür Ve Turizm Bakanlığı- Türk Tarih Kurumu- Milli Kütüphane- TBMM Kütüphanesi- Demokratlar Klübü Ve Kişsel Arşivlerden Toplanan Görüntüler.

Bütün bunlara rağmen, 20. Yüzyıl Türk Tarihi’nde askeri darbelerin basına yansımalarını incelemeyi amaçlayan belgesel-kitap ekolünü başlatan gazeteci yazar Birand’ın *Demirkırat*’ta ele aldığı tarihi konular ile izleyicisine adeta görsel bir demokrasi şöleni yaşıyor. İzleyicilerde o döneme dair merak uyandırması belgeselin puan hanesine yazılabilecek bir artısıdır.

Belgeselde karma anlatım metodu tercih edilmiştir. Bunlardan ilki döneme şahitlik eden şahısların anlatımlarından oluşurken, ikincisi ise sunucu tarafından gerçekleşen anlatım tarzıdır. Belgeselin anlaşılır olmak ile birlikte, gerçeğe müdahale etmeden ve konuşmacıları yönlendirmeden anlatı dili ile izleyici konu hakkında bilgilendirilmiştir. Aynı zamanda belgeselde döneme ait müziklere yer verilerek, belgesele canlılık katmak ve dönemi yaşatmak amaçlanmıştır.

Belgeselin eksik yönü konu fihristinin olmayışı ile göze çarpmaktadır. Bazen tarihsel bir olayı arayıp bulmak için belgeselin bölümlerini uzun uzun izlemek gerekiyor. Belgeselin başı ya da sonuna bir indeks konulması ile bu gereklilik giderilebilirdi. Her şeye rağmen bu kadar emeğin verildiği belgeseli uzun uzun izlemek zahmetine değiyor.

Belgeselde yaşanan döneme dair önemli olayların; görüntüleri, ses kayıtları ve fotoğrafları çeşitli müzikler ile desteklenmiştir. Bir ömürlük tecrübesi ve uzun yıllar televizyonculukla uğraşan Mehmet Ali Birand’ın usta sunumuyla belgesel hala izleyici tarafından büyük ilgi görmektedir. Birand’ın kullanmış olduğu dil son derece anlaşılır olmakla beraber, döneme şahitlik etmiş konukların kullandığı lisan daha zengindir.

Demirkırat belgeseli, toplumda tarihsel bilinç uyandırmakla beraber, tarih öğretimi açısından önem arz etmektedir. Bilhassa toplumsal belleğin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Daha sonra yapılacak tarihi belgesellere önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda çeyrek asır sonra bile halen ilgiyle izlenebiliyor olması, belgeselin ne kadar kaliteli ya da nitelikli olduğunu bizlere göstermektedir.

Popüler video kanalı Youtube üzerinden erişim sağladığımız belgesel serisinin altındaki yorumlardan bile yola çıkarak, toplumsal geçmişi aktarma noktasında belgeselin ne kadar başarılı olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. Eski ünlü ismiyle “Yeşilçam” olan Türk Film Sektöründe bile mizahi bir şekilde filmlere konu olan ve referans verilen *Demirkırat* hem güldüren hem düşündürülen yönüyle dikkat çekmektedir. Belgesel bu yönden bile tek başıyla toplumsal hafıza oluşturmada övgüye layıktır.

Çalışmanın bütününden de anlaşılacağı üzere belgeselde Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Celal Bayar’ın Cumhurbaşkanı ve Adnan Menderes’in Başbakan olduğu on yıllık Demokrat Parti iktidarına Orgeneral Cemal Gürsel’in başında olduğu 27 Mayıs 1960 yılında gerçekleştirilen Askeri İhtilal ile son verilen süreci anlatan *Demirkırat* ele alınmıştır. Gazeteci-yazar veya belgesel yapımcıları olan Mehmet Ali Birand, Can Dündar ve Bülent Çaplı’nın ortaklaşa yapımını üstlendiği bu belgeselde araştırma yöntemlerinden metod olarak çeşitli bir çok şahıs ve yakınları ya da aileler ile gerçekleştirilen Röportajlar kullanılmıştır.

SONUÇ

Tarihimizin Cumhuriyet Dönemine dair birçok bilginin yer aldığı *Demirkırat* belgeselinde, Türk Demokrasi Tarihine ait çeşitli sorunların dile getirildiği görülmektedir. Belgesel çok çeşitli özellikleri bünyesinde barındıran bir yapıt olarak Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı araştırmaları adına, önemli bir belgedir. Belgeselin taşıdığı bu özgün kimlik, Türkiye Cumhuriyeti Tarihini yansıtması bakımından önem arz etmektedir. Belgesel döneme ait ya da dönemi anlatan kaynaklar ile benzer özellikler taşırken dinleyicisine sunduğu yeni bilgiler ile Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile sınırlı kalmamıştır. Gerek ülkeden gerek dünyadan

verdiği birbirinden değerli haberler ile izleyicilerini birçok alanda bilgilendirmiştir. Bu bağlamda yerel bir belgeselden öte, uluslararası ölçekte izlenebilecek bir yapıt olma özelliğini taşımaktadır.

Türk Basın Tarihinde her yönden iz bırakmış bir birey olan Birand, gazetecilik alanında ülkemizin önemli simalarından biri olarak Türk Basın Tarihi içindeki yerini çoktan almıştır. Tarih ilmi çalışmalarında kullanılabilecek değerdeki Birand'ın kendine has üslubuyla sunulan *Demirkırat* belgeseli, daha önce bu yönüyle ele alınmadığından, çalışmamız bir ilk olma özelliği taşımakta ve bu alandaki boşluğun doldurulması hedeflenmektedir. Kullandığımız birinci elden kaynaklar ile tarih bilimi adına döneme ait yeni fikir ve görüşlerin kazandırılması beklenmektedir.

Türkiye’de çok partili siyasal hayata geçiş ve 27 Mayıs 1960 askeri darbesine giden sürece tanıklık etmiş tarihi neslin mensuplarından biri olan gazeteci Mehmet Ali Birand’ın sunduğu *Demirkırat* belgeseli, yakın tarihimizi anlamak açısından önemli bir kaynak olma vasfını taşımaktadır. Türk Basın Tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri olmayı fazlasıyla hak eden Birand’ın söz konusu bu belgeselinin incelenip gün ışığına çıkarılması tarihimiz adına büyük bir kazançtır. Türk Basın-Yayın Tarihinde her yönden iz bırakmış bir şahsiyet olan yazar Birand’ın sunuculuğunu üstlendiği bu belgesel, bu alanda yapılabilecek her türlü çalışma için araştırmaya değer bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ünlü sosyal medya platformu Youtube ve belgesel kitaplarının incelenmesi sayesinde ortaya çıkan bu çalışma ile yakın tarihimizi daha iyi anlamak ve gelecekte yapılabilecek her türlü çalışmaya faydalı olabilmeyi temenni ediyoruz.

KAYNAKÇA

İnternet Kaynakları

- <https://www.youtube.com/watch?v=sBPfjeWbp9Q>
https://www.youtube.com/watch?v=uFGz_hN-A94
<https://www.youtube.com/watch?v=wm8dOfQQ3Ns>
https://www.youtube.com/watch?v=_kVCHHBruSE
<https://www.youtube.com/watch?v=gaCnPr9o4T4>
<https://www.youtube.com/watch?v=2Pgc61TqZY>
<https://www.youtube.com/watch?v=IVPS6KSE1GU>
<https://www.youtube.com/watch?v=DzNr4rwXsq4>
<https://www.youtube.com/watch?v=lpVS7AcwX9s>
<https://www.youtube.com/watch?v=XQZJmACpU7w>
https://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmet_Ali_Birand

Kitap

Mehmet Ali Birand-Can Dünder-Bülent Çaplı, **Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu**, 1. Baskı, Can Belgesel, 2016, İstanbul.

Mehmet Ali Birand-Can Dünder-Bülent Çaplı, **12 Mart: İhtilalin Peçesinde Demokrasi**, 1. Baskı, Can Belgesel, 2016, İstanbul.

EKLER

EK-1: Mehmet Ali Birand'ın Sunuculuğunu Yaptığı Belgeselden Bir Kare. Sağdan Sırasıyla: Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan, İsmet İnönü ve Sol Üstte Mehmet Ali Birand.

EK-2: Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu ve 12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi Başlıklı Belgesel Kitapların Kapak Görselleri